

Міністерство освіти і науки України
Мукачівський державний університет
Кафедра педагогіки дошкільної та початкової освіти

Фізеши О.Й.

**Історія педагогіки
з методикою викладання у вищій школі:
навчально–методичні матеріали
до вивчення курсу**

**Навчально–методичний посібник
для студентів освітнього ступеня «магістр»
спеціальності 013 Початкова освіта
(денної та заочної форми навчання)**

Мукачево – 2020

УДК 37.026 (078)

*Розглянуто та рекомендовано до друку науково–методичною радою
Мукачівського державного університету
протокол № 8 від 30 квітня 2020 р.*

*Розглянуто та схвалено на засіданні кафедри педагогіки дошкільної
та початкової освіти
протокол № 12 від 08 квітня 2020 р.*

Рецензент

Кобаль В.І. – кандидат педагогічних наук, доцент, проректор з науково-педагогічної роботи Мукачівського державного університету

Ф50

Фізеші О.Й. Історія педагогіки з методикою викладання у вищій школі: навчально–методичні матеріали до вивчення курсу: навчально–методичний посібник для студентів освітнього ступеня «магістр» спеціальності 013 Початкова освіта (денної та заочної форми навчання). Мукачево: МДУ, 2020. 56 с. (1,94 др.арк.)

Навчально–методичне видання вміщує матеріали для підготовки магістрантів до викладання навчальної дисципліни «Історія педагогіки» в закладах вищої освіти з метою їх ознайомлення зі специфікою викладання курсу, його змістом, формами та методами викладу окремих тем.

Рекомендовано для магістрантів педагогічних закладів вищої освіти, викладачів, вчителів загальноосвітніх шкіл, а також для тих, хто цікавиться питаннями освіти та педагогіки.

© Фізеші О.Й., 2020

© МДУ, 2020

ЗМІСТ

Вступ	4
1. Витяг з навчально–тематичного плану курсу «Історія педагогіки з методикою викладання у вищій школі».....	5
2. Форми організації вивчення курсу «Історія педагогіки»	6
3. Методи, прийоми і засоби навчання історії педагогіки	10
4. Особливості побудови програми з курсу «Історія педагогіки»	14
5. Методичні аспекти вивчення розділу «Історія зарубіжної педагогіки», «Історія української школи і педагогіки»	20
6. Контрольні питання з курсу «Історія педагогіки з методикою викладання у вищій школі»	48
Список рекомендованих джерел	51

ВСТУП

З метою забезпечення фахової підготовки студентів та здобуття ними освітніх ступенів відповідно до їх інтересів та здібностей, удосконалення професійної діяльності, введено вивчення навчального курсу **«Історія педагогіки з методикою викладання у вищій школі»**.

Мета курсу – ознайомити студентів з особливостями викладання курсу «Історія педагогіки» у закладах вищої педагогічної освіти, його змістом, методами та прийомами викладу основних розділів педагогіки.

У процесі викладу курсу **«Історія педагогіки з методикою викладання у вищій школі»** передбачено різні види навчальної діяльності студентів: активне слухання, участь у діалозі та дискусії під час лекцій, спостереження занять з історії педагогіки, розробки тексту лекцій з окремих тем, програвання та аналіз педагогічних ситуацій, їх моделювання, робота з першоджерелами, виконання творчих завдань, виготовлення наочного матеріалу.

Вивчення курсу **«Історія педагогіки з методикою викладання у вищій школі»** сприяє оволодінню знаннями:

- про предмет, основні поняття історії педагогіки;
- про зміст історії педагогіки, його структурні компоненти;
- про особливості, закономірності та принципи викладання історії педагогіки;
- про методи та організаційні форми вивчення історії педагогіки;
- про види, форми та методи діагностики навчальних досягнень студентів з історії педагогіки;

вміннями:

- планувати, організовувати та проводити заняття (лекції, семінарські, практичні та ін.) з «Історії педагогіки»;
- застосовувати відповідно до умов освітнього процесу ЗВО різні методи та форми науково–педагогічної діяльності;
- моделювати та аналізувати педагогічні ситуації.

**1. ВИТЯГ З НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНОГО ПЛАНУ КУРСУ
«ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ З МЕТОДИКОЮ ВИКЛАДАННЯ У
ВИЩІЙ ШКОЛІ»**

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин									
	денна форма					Заочна форма				
	усього	у тому числі				усього	у тому числі			
		Л	П	лаб	СРС		Л	П	лаб	СРС
Змістовий модуль 1. Методика викладання розділу «Історія педагогіки» у закладах вищої освіти										
Тема 1. Історія педагогіки як навчальна дисципліна	16	4	2		10	17	2			15
Тема 2. Форми організації навчального процесу	14	2	2		10	17	2			15
Тема 3. Поняття про методи, прийоми і засоби навчання історії	16	4	2		10	17	2			15
Тема 4. Основні форми контролю та оцінювання знань студентів з історії педагогіки	14	2	2		10	17	2			15
Тема 5. Методичні аспекти вивчення розділу «Історія зарубіжної педагогіки»	18	4	2		12	19	2			17
Тема 6. Методичні аспекти вивчення теми «Історія української школи і педагогіки»	20	4	4		12	18				18
Тема 7. Організація діяльності груп студентів з вивчення окремих проблем історії педагогіки	14	2	2		10	15				15
Контрольний захід	8		2		6					
Валік	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Всього:	120	22	18	—	80	120	10	—	—	110

2. ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИВЧЕННЯ КУРСУ «ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ»^{[4], [5]}

Лекція як форма навчання педагогіки

Лекція є однією з найпоширеніших форм викладання у закладах вищої освіти, що має такі переваги:

- синтез великого обсягу знань, який викладач опрацьовує і виділяє різні підходи до проблеми, яка розглядається;
- можливість оцінювати, систематичного викладу навчального матеріалу;
- ефективність в ознайомленні аудиторії з новітніми досягненнями науки;
- прискорене введення в науку, вивчення її категорій.

Успіх лекційного викладання, реалізація освітніх і виховних можливостей лекції багато в чому залежать від умов, що:

1) стосуються розробки змісту та структури лекції:

- чіткість визначення предмета лекції, її плановість і стрункність;
- насиченість лекції науковою інформацією;
- висвітлення в лекції новітніх досягнень науки;
- ретельний відбір матеріалу, концентрація змісту на висвітленні основних понять;
- використання й аналіз наукової літератури, об'єктивна оцінка матеріалу підручника з питань, що викладаються.

2) стосуються якостей лектора:

- чітка і зрозуміла позиція лектора, його наукова обізнаність і переконаність, послідовне проведення цієї переконаності в змісті і формі подачі лекції;
- наукова і загальна ерудованість, вільне володіння інформацією;
- захопленість предметом і глибокий інтерес до наукової творчості;
- лекторська майстерність як сукупність знань і високорозвинених загальних умінь (оволодіння увагою, її

утримання впродовж лекції, стимулювання розумової діяльності тощо), а також комунікативних умінь;

- культура мовлення: граматична й орфоепічна грамотність, багатство і виразність, чіткість, ясність і чутність для аудиторії;
  - уміння вибрати такий темп читання, щоб забезпечити студентам різних курсів можливість повного сприйняття матеріалу і запису основного змісту лекції;
  - доброзичливе і вимогливе ставлення до студентів, відсутність фальші, погоні за дешевим авторитетом, уникнення панібратства.
- 3) стосуються оптимального розподілу лекційних годин, своєчасного та якісного матеріального забезпечення навчального процесу, якості роботи допоміжного персоналу тощо.

Види лекцій

Вступна лекція. Дає цілісне уявлення про навчальний предмет, орієнтує студента в системі роботи з курсу педагогіки. Лектор знайомить студентів з призначенням, завданнями курсу, його роллю і місцем у системі підготовки спеціаліста. У процесі викладання здійснюється стислий огляд курсу, виокремлюються етапи розвитку педагогічної науки, досягнення у цій сфері наукової думки, повідомляються імена видатних учених, визначаються перспективні напрями дослідження. На цій лекції виділяються методичні та організаційні особливості роботи у межах курсу, а також аналізується навчально–методична література.

Лекція–інформація. Орієнтована на виклад і пояснення студентам наукової інформації, яка потребує осмислення і запам'ятовування. Це найбільш традиційний тип лекцій у практиці вищої школи.

Оглядова лекція. Відзначається систематизацією наукових знань на високому рівні. У процесі викладу матеріалу розкриваються внутрішні і міжпредметні зв'язки. Стрижнем теоретичних положень є науково–поняттєва і концептуальна основа всього курсу.

Проблемна лекція. Знання вводяться за допомогою проблемного питання, задачі, ситуації. Зміст проблеми розкривається шляхом організації пошуку її вирішення або за допомогою аналізу та узагальнення традиційних та сучасних точок зору.

Лекція–візуалізація. Являє собою візуальну форму подання лекційного матеріалу засобами ТЗН або аудіо–відеотехніки.

Семінарські заняття

Семінарське заняття – один з основних видів навчальних практичних занять студентів при вивченні педагогіки. Метою семінару є синтез опрацьованої студентами літератури, співвіднесення її з матеріалом лекцій, формування в майбутніх учителів уміння критично оцінювати різні джерела знань. Семінарські заняття виконують функції: поглиблення, конкретизації і систематизації знань, набутих студентами на попередніх етапах навчання (лекції, самостійна робота, консультації); розвитку навичок самостійної роботи, формування творчого мислення; розвитку вміння формулювати і відстоювати свою думку; контроль за ступенем та характером засвоєння матеріалу студентами.

Підготовка викладача полягає в оволодінні матеріалом, виборі джерел, розробці плану семінару. У плані вказуються тема і завдання її вивчення, питання, що виносяться на семінар, література для учасників семінару (обов'язкова і додаткова). Якщо семінар проводиться у формі доповідей, то формулюються теми доповідей, до кожної пропонується основна література, з якою повинні познайомитися всі учасники семінару. При проведенні комбінованого семінару визначаються питання для фронтального вивчення і розробляються теми доповідей. Підготовка студентів до семінару включає їх ознайомлення із планом, розподіл завдань між ними і надання необхідної індивідуальної допомоги.

Одним з напрямів практичної підготовки студентів вищого педагогічного закладу освіти є використання методики *мікрОВикладання*, яка дає можливість майбутньому вчителю краще

підготуватися до професійної діяльності, визначити рівень своїх знань, умінь і здібностей, набути певного рівня педагогічної майстерності.

Моделюючи фрагмент практичної діяльності вчителя, майбутні вчителі розвивають свої здібності, набувають певного досвіду, вмінь та навичок. У студентів, які активно беруть участь у підготовці і проведенні практичних занять з використанням методів мікрОВикладання та моделювання фрагментів виховних заходів формуються такі якості як комунікативність, емпатія, педагогічна інтуїція, самовладання, педагогічний оптимізм, які поєднуються з глибокими теоретичними педагогічними знаннями.

Активізують мислення студентів і стимулюють їх до самостійної пошукової роботи й *проблемні запитання*. Використання проблемних питань на практичних заняттях з педагогіки допомагає підвищити пізнавальний інтерес студентів до вивчення педагогіки, вчить їх мислити діалектично, робить істину доказовою, а знання усвідомленими, формує активну, творчу особистість.

Ділова гра являє собою форму відображення предметного та соціального змісту та моделювання стосунків, характерних для педагогічної роботи. В ході проведення гри розгортається особлива ігрова діяльність у вигляді імітаційної моделі, яка відтворює умови і динаміку протікання вчительської професії. Водночас формуються особистісні якості вчителя. В умовах спільної роботи кожен студент виробляє навички соціальної взаємодії, ціннісні орієнтації, установки, притаманні фахівцеві.

3. МЕТОДИ, ПРИЙОМИ І ЗАСОБИ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІКИ^{[16], [18]}

Метод навчання історії педагогіки – це впорядкований спосіб взаємодії учасників навчального процесу, спрямований на досягнення цілей і завдань історико–педагогічної освіти.

Критерієм для класифікації методів навчання історії педагогіки може бути характер цієї взаємодії, насамперед, між викладачем і студентами. Виходячи з цього критерію і методи навчання історії педагогіки поділяються на *пасивні* (умовно–пасивні), *активні* та *інтерактивні*. При використанні пасивних методів студенти виступають в ролі «об'єкта» навчання. Вони засвоюють і відтворюють матеріал, що передається педагогом – джерелом історичної інформації (в окремих класифікаціях такі методи називають пояснювально–ілюстративними і репродуктивними). Як правило, це відбувається шляхом застосування лекції–інформації, читання, демонстрації, усне опитування студентів щодо вивченого змісту. При використанні активних методів студенти стають «суб'єктами» навчання, виконують творчі та науково–пошукові завдання, беруть участь у діалозі з викладачем (в різних класифікаціях ці методи можуть називатися як частково–пошуковий або євристичний, проблемний, дослідницький). Сутність інтерактивних методів у тому, що навчання відбувається шляхом взаємодії та співпраці тих, хто навчається і хто викладає. Основний принцип інтеракції полягає в постійній взаємодії студентів між собою, їх співпраці, спілкуванні, співробітництві. Викладач виконує роль організатора і координатора інтерактивної взаємодії.

За кількістю осіб, які беруть участь у спільній роботі, виокремлюють такі форми застосування методів:

- *групова* (взаємодія між учасниками процесу навчання реалізується через взаємодію в малих групах);
- *колективна* (багатостороння взаємодія є полілогом, у якому бере участь кожен студент);
- *колективно–групова* (передбачає поєднання роботи в малих групах з роботою всієї аудиторії).

Складовою частиною кожного методу навчання є прийоми і засоби навчання. *Прийом навчання* – спосіб взаємодії викладача й студентів, що може бути виражений у алгоритмі дій викладача, спрямованих на організацію пізнавальної діяльності студентів за допомогою прийомів навчальної роботи, адекватних специфіці матеріалу, що вивчається. Розрізняємо *прийоми розумової діяльності* (внутрішня сторона) та *прийоми навчальної роботи* (зовнішня сторона) студентів. Зовнішня і внутрішня сторони прийому завжди реалізуються у взаємодії: студент не може здійснювати ніякі навчальні операції, не обдумуючи їх, так само він застосовує розумову діяльність тільки з метою подальшої матеріалізації її результатів у слові чи дії. Викладач, застосовуючи прийом навчання, керує розумовою діяльністю студентів (внутрішньою стороною учіння) через зовнішню сторону – організовуючи навчальну роботу студентів за допомогою відповідних прийомів. Зміст прийомів навчальної роботи має відбивати структуру навчального історико–педагогічного матеріалу, відповідати їй.

У результаті аналізу навчального історико–педагогічного матеріалу можна виділити два узагальнених компоненти, що якісно відрізняються один від одного: факти і теорію. Відповідно до них прийоми навчальної роботи можна умовно розділити на 2 групи: прийоми формування образів зовнішнього боку історичного факту у свідомості студента (*емпіричний рівень пізнання*) і прийоми засвоєння теорії – історичних понять, зв'язків та тенденцій історичного розвитку (*теоретичний рівень пізнання*):

Засвоєння історичних фактів на емпіричному рівні потребує від студентів оволодіння специфічними прийомами навчальної роботи. Кожен з таких прийомів відповідає певній групі історичних фактів. Прийоми, пов'язані із засвоєнням головних фактів, можуть бути представлені як динамічні (такі, що розвиваються у часі і просторі) та статичні, що характеризуються розглядом у єдності часу, місця та дії. Для засвоєння динамічних фактів застосовується прийом *оповідання*, яке може бути *образним* або *сюжетним*. Якщо в оповіданні події розгортаються у часі та просторі плавно й

безконфліктно, таке оповідання є *образним*. Якщо в основі динамічного факту лежить зіткнення протиріч, конфлікт, то застосовується прийом *сюжетного оповідання*. Для засвоєння статичних фактів використовується прийом *опису* – відтворення цілісної картини історико–педагогічної події, явища чи процесу у вигляді сталого образу (який не розвивається, незмінний, ніби «сфотографований»). Існує два види опису: картинний та аналітичний. *Картинний опис* дозволяє відтворити яскраву цілісну картину статичного історичного факту. *Аналітичний опис* дає аналіз об'єкта, що вивчається, підкреслює взаємодію та взаємозв'язок деталей картини, образу. *Образна характеристика* – прийом вивчення головних фактів, відтворення образів історико–педагогічних діячів, подій та явищ.

Прийоми та засоби емпіричного вивчення історії педагогіки можуть бути представлені у процесі навчання на трьох рівнях пізнавальної діяльності: 1) викладу та відтворення навчальної інформації; 2) її перетворення; 3) творчої реконструкції образів минулого. Вищеописані прийоми вивчення головних фактів надаються викладачем, текстом підручника, документа тощо як зразки, яким має наслідувати студент.

Для вивчення сутнісної внутрішньої сторони історичних подій, явищ та процесів, відбитої в історичних поняттях, зв'язках та тенденціях історико–педагогічного розвитку, існують спеціальні – *теоретичні* – прийоми та засоби навчання. Як правило, теорія викладається викладачем або підручником за допомогою прийому *пояснення*, що передбачає ґрунтовне розкриття сутності та значення подій, що вивчаються (визначення суттєвих зв'язків, що супроводжується їх конкретизацією). Структурними компонентами пояснення є: 1) положення, що пояснюється; 2) положення, якими аргументується і конкретизується. *Доведення* та *міркування* передбачають ґрунтовний виклад сутності історико–педагогічних явищ, подій чи процесів, показують, як іде виділення суттєвих ознак, виокремлення несуттєвого, як відбувається процес мислення. Для того щоб побудувати доведення треба: сформулювати тезу, що доводиться (вона може підтримуватись чи спростовуватись); навести аргументи,

приклади, що підтверджують (спростовують) тезу, а також свої міркування з приводу цих аргументів, сформулювати висновки, які пов'язані з висунутою тезою. Структура прийому міркування є протилежною доведенню – спочатку потрібно підібрати аргументи, що розкривають загальні ознаки явища або процесу; сформулювати судження, які витікають з аргументів; побудувати тезу, що ґрунтується на підібраних аргументах та сформульованих судженнях.

Узагальнюючі характеристики як прийом передбачають стислий виклад (перелік) суттєвих ознак поняття, зв'язку чи тенденцій історичного розвитку. На відміну від пояснення узагальнююча характеристика передає сутність не розгорнуто, а абстрактно, і може використовуватись для дедуктивного шляху вивчення матеріалу.

Паралельно з прийомами, охарактеризованими вище, у навчанні історії педагогіки широко застосовується діалогічний прийом – аналітична та евристична бесіда, що передбачає різні форми спілкування викладача та студентів, у процесі яких аналізується навчальний історичний матеріал і формулюються нові теоретичні положення, раніше невідомі студентам. У такому випадку питання формулюються так, щоб у текстових чи наукових джерелах не було готових відповідей.

Методичні засоби, так само як прийоми, можна визначити як складові частини методів, тобто способів навчальної роботи викладача студентів, за допомогою яких досягаються цілі і завдання навчання конкретного предмета. В межах історії педагогіки в цю категорію входять усі види першоджерел і навчальних посібників, що можуть бути використані для вивчення історичного минулого. Як методична категорія, засоби навчання історії педагогіки теж адекватні різному за характером навчальному матеріалу: деякі засоби успішно використовуються для вивчення декількох видів історичних фактів чи теоретичних положень. Наприклад, карти і навчальні картини – для формування образів навколишньої природи і цілісних динамічних образів; навчальні пам'ятки – для складання характеристики історичних діячів і визначення причинно–наслідкових зв'язків.

4. ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ ПРОГРАМИ З КУРСУ «ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ»

Навчальна дисципліна «Історія» займає важливе значення в процесі отримання професійної педагогічної освіти, її включення до типового навчального плану спеціальності 013 «Початкова освіта» освітнього ступеню бакалавр як нормативну, обов'язкову для вивчення, обумовлено державними вимогами до мінімуму змісту та рівня професійної підготовки випускника.

На вивчення «Історії педагогіки» відводиться 4 кредити, 120 год, підсумкова форма контролю – екзамен.

Мета курсу полягає в забезпеченні ґрунтовної обізнаності студентів із основними етапами розвитку європейського та вітчизняного шкільництва, класичними педагогічними теоріями видатних зарубіжних і вітчизняних вчених, виробленні позитивного ставлення до педагогічної спадщини, прилученні майбутніх педагогів до активної науково–дослідної роботи в галузі історії педагогіки.

За результатами вивчення навчальної дисципліни студент повинен *знати*:

- основні етапи розвитку європейської та вітчизняної педагогічної науки;
- класичні педагогічні теорії зарубіжних вчених;
- особливості реформаторської педагогіки зарубіжних країн XIX – XX ст.;
- педагогічні ідеї та освіту в Київській Русі;
- діяльність братських шкіл на Україні;
- класичні педагогічні теорії вітчизняних педагогів;
- особливості становлення національної системи освіти та педагогічну діяльність видатних діячів української освіти XX ст.;
- особливості розвитку освіти та шкільництва в Закарпатті.

вміти:

- аналізувати та визначати закономірності історичного розвитку теорії та практики навчання та виховання, порівнювати педагогічні ідеї, системи освіти та виховання;
- критично осмислювати педагогічний досвід минулого, визначати кращі його надбання для сучасної педагогічної теорії та практики;
- збагачувати свої професійні знання шляхом глибокого вивчення педагогічної спадщини своїх співвітчизників;
- знаходити найефективніші шляхи оновлення національної школи;
- творчо застосовувати набуті знання в практичній педагогічній діяльності.

Навчальна програма курсу передбачає засвоєння студентами двох розділів – «Історія зарубіжної педагогіки» та «Історія української педагогіки». Нижче подаємо витяг з робочої навчальної програми «Історія педагогіки»^[19]:

Змістовий модуль 1. Історія зарубіжної школи і педагогіки

Тема 1. Виховання, школа і зародження педагогічної думки в державах Стародавнього Світу. Виховання та навчальна практика у країнах Стародавнього Сходу. Виховання й шкільна освіта в державах Стародавньої Греції. Освіта епохи еллінізму. Зародження педагогічної теорії у філософських древньогрецьких мислителів. Виховання, школа і педагогічна думка у Стародавньому Римі.

Тема 2. Виховання й освіта в період середньовіччя та епоху Відродження. Особливості навчально–виховної практики та педагогічної думки в епоху Середньовіччя. Розвиток університетської освіти в епоху Середньовіччя. Школа і педагогічна думка в Європі в епоху Відродження. Реформація. Єзуїтське виховання.

Тема 3. Шкільництво та педагогічна думка в Європі у XVII – XVIII ст. Педагогічна система Я.-А. Коменського. Педагогічна концепція Дж. Локка. Педагогічні ідеї Ж.–Ж. Руссо. Педагогічні погляди французьких філософів К.–А. Гельвеція та Д. Дідро.

Тема 4. Європейська класична педагогіка кінця XVIII – першої половини XIX ст. Педагогічні погляди і діяльність Й.–Г. Песталоцці. Розвиток філантропізму і неогуманізму в Німеччині. Педагогічна система Ф.–В.–А. Дістервега. Педагогічна теорія Й.–Ф. Гербарта. Педагогічні погляди і діяльність соціалістів–утопістів Р. Оуена та Ш. Фур'є.

Тема 5. Особливості розвитку освіти й педагогічних теорій у розвинених країнах кінця XIX – першої половини XX ст. Нові тенденції у педагогічній теорії і практиці зарубіжних країн кінця XIX – початку XX ст. Характеристика основних напрямків реформаторської педагогіки кінця XIX – першої половини XX ст. Педагогіка «вільного виховання», експериментальна педагогіка, педологія, педагогіка прагматизму, педагогіка «громадського виховання» і «трудової школи», теорія «нового виховання» і «нових шкіл».

Тема 6. Сучасні системи освіти й тенденції розвитку педагогічної науки в найрозвиненіших країнах світу. Система освіти в США. Освітня система Великобританії. Освітня система Німеччини. Освітня система Франції. Система освіти в Японії.

Змістовий модуль 2. Історія вітчизняної школи і педагогіки

Тема 7. Виховання, школа, педагогічна думка Київської Русі. Виховання дітей у східних слов'ян. Виникнення й розвиток письма у східних слов'ян. Розвиток освіти й шкільництва в Київській Русі. Педагогічна думка Київської Русі. Розвиток шкільництва в Галицько–Волинській державі.

Тема 8. Розвиток освіти і педагогічної думки в епоху українського Відродження (XVI – перша половина XVIII ст.). Загальна характеристика розвитку шкільництва. Виникнення і розвиток братських шкіл. Вищі школи періоду Відродження. Розвиток шкільництва на території Запорозької Січі. Особливості розвитку освіти Лівобережної і Правобережної України у другій половині XVII – першій половині XVIII ст. Розвиток педагогічної думки (П. Могила, І. Федоров, Л. Зизаній, С. Зизаній, І. Вишенський, І. Борецький, П. Беринда, М. Смотрицький, Є. Славинецький та ін.).

Тема 9. Українське шкільництво й педагогічна думка у другій половині XVIII – першій половині XIX ст. Система освіти в Україні під Російською імперією. Розвиток освіти на Правобережній та Західній Україні. Розвиток педагогічної думки. Освітня діяльність і філософсько–педагогічні погляди Г. Сковороди. Культурно–освітня діяльність західноукраїнських діячів (М. Шашкевич, І. Вагілевич, Я. Головацький). Культурно–просвітницька діяльність Кирило–Мефодіївського товариства (Т. Шевченко, П. Куліш, М. Костомаров).

Тема 10. Розвиток українського шкільництва й педагогічної думки у другій половині XIX – на початку XX ст. Педагогічна система К. Ушинського. Освіта на території лівобережної України. Освіта на західноукраїнських землях. Боротьба українського народу за національну освіту й рідну мову. Розвиток педагогічної думки.

Освітньо–педагогічна діяльність М. Пирогова, М. Корфа, Х. Алчевської, Ю. Федьковича, Б. Грінченка, П. Лесгафта та ін. Ідея національної школи М. Драгоманова. Наукова й освітня діяльність Наукового товариства ім. Тараса Шевченка. Ідея національного шкільництва М. Грушевського. Освітньо–педагогічні погляди І. Франка, Л. Українки, Т. Лубенця.

Тема 11. Освіта, шкільництво і педагогічна думка в Україні у XX ст. Реформування освіти й виховання в незалежній Українській державі. Школа і педагогіка України (етапи УНР та національного комуністичного відродження: 20–ті роки XX ст.). Педагогічна система А. Макаренка. Школа і педагогіка України у радянський період (20 – 80–ті роки). Освітня й науково–педагогічна діяльність В. Сухомлинського. Демократизація суспільного життя в Україні у середині 80–х років XX ст. і початок відродження національної школи. Розвиток освіти в незалежній Україні в 90–ті роки XX ст. Основні тенденції реформування освіти в XXI ст. Основні напрями розвитку педагогічної науки та її взаємозв’язок з практикою.

Тема 12. Розвиток освіти та шкільництва Закарпаття. Історичний огляд розвитку освіти, школи, педагогічної думки Закарпаття. Становлення та розвиток педагогічної освіти в Закарпатті. Просвітницька діяльність видатних людей Закарпаття.

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

«ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ»

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин							
	Денна форма				Заочна форма			
	усього	у тому числі			усього	у тому числі		
		л	п	СРС		л	п	СРС
Змістовий модуль 1. Історія зарубіжної школи і педагогіки								
Тема 1. Виховання, школа і зародження педагогічної думки в державах Стародавнього Світу	8	2	2	4	8	2		6
Тема 2. Виховання й освіта в період середньовіччя та епоху Відродження	6	2		4	8	2		6
Тема 3. Шкільництво та педагогічна думка в Європі у XVII – XVIII ст.	8	2	2	4	8	2		6
Тема 4. Європейська класична педагогіка кін. XVIII– перш. пол. XIX ст.	8	2	2	4	7			7
Тема 5. Особливості розвитку освіти й педагогічних теорій у розвинених країнах кін. XIX – перш. пол. XX ст.	6	2		4	7			7
Тема 6. Сучасні системи освіти й тенденції розвитку педагогічної науки в найрозвиненіших країнах світу	6	2		4	7			7
Разом за змістовим модулем 1	42	8	10	24	45	6		39
Змістовий модуль 2. Історія вітчизняної школи і педагогіки								
Тема 7. Виховання, школа, педагогічна думка Київської Русі	6	2	2	2	8	2		6

Тема 8. Розвиток освіти і педагогічної думки в епоху українського Відродження (XVI– перш. пол. XVIII ст.)	6		2	4	8	2		6
Тема 9. Українське шкільництво й педагогічна думка у др. пол. XVIII – перш. пол. XIX ст.	8	2	2	4	8	2		6
Тема 10. Розвиток українського шкільництва й педагогічної думки у др. пол. XIX – на поч. XX ст.	8	2	2	4	8	2		6
Тема 11. Освіта, шкільництво і педагогічна думка в Україні у XX ст. Реформування освіти й виховання в незалежній Українській державі	6		2	4	7			7
Тема 12. Розвиток освіти та шкільництва Закарпаття	8	2	2	4	6			6
Разом за змістовим модулем 2	42	8	12	22	45	8		37
Контрольний захід	6		2	4				
Екзамен	30			30	30			30
Усього годин	120	16	24	80	120	14		106

5. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ РОЗДІЛІВ «ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНОЇ ПЕДАГОГІКИ», «ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ І ПЕДАГОГІКИ»

Розділи «Історія зарубіжної педагогіки», «Історія української школи і педагогіки» передбачають вивчення по шість тем. На вивчення кожної відводиться не менше двох академічних годин лекційних та двох академічних годин семінарсько–практичних занять з кожної теми.

Переважно основний тип лекції, який застосовується при викладі змісту навчального матеріалу лекцій – лекція–інформація, в ході якої лектором послідовно висвітлюються основні тези. Лекція набуде ілюстративності, якщо лектором використовуватимуться наочні засоби навчання (фотографії, репродукції картин, уривки з художніх та науково–популярних фільмів), які наочно відображатимуть особливості становлення та розвитку педагогіки на різних етапах розвитку суспільства.

Зважаючи на великий обсяг інформації з кожної виучуваної теми, викладач історії педагогіки повинен розробити чітку програму самостійної роботи студентів, визначити питання з кожної теми, які виносяться на самостійне опрацювання та перелік джерел, для їх засвоєння. В рамках підготовки до семінарсько–практичних занять студентам, окрім традиційної підготовки за змістом лекції, пропонується підготовка реферативних завдань, до тематики яких і ввійдуть питання, винесені для самостійної роботи. Ефективності засвоєння знань сприяє підготовка студентами презентацій та робота з хрестоматійними виданнями.

Щодо діагностики рівня засвоєння знань, то застосовується поточний (усні відповіді на семінарсько–практичних заняттях, захист рефератів, підготовка презентацій тощо) та тематичний контроль (модульна контрольна робота).

Зразок навчально–методичного забезпечення з теми з розділу «Історія зарубіжної педагогіки», розроблений магістрантом 2 року навчання спеціальності 013 Початкова освіта Бурч Інгою (2018 р.)^[3].

Лекція №1

Тема 1. Виникнення освіти й виховання у світовій цивілізації (2 год)

Мета: ознайомити з історією виникнення систем виховання та освіти у світовій цивілізації; розглянути становлення виховання як соціального явища у первісному суспільстві; з'ясувати особливості навчання у перших школах різних держав Стародавнього Світу; проаналізувати системи виховання Афін та Спарти, виявити спільне та відмінне; дати характеристику Римській системі навчання і виховання; узагальнити педагогічні погляди античних філософів; розвивати уміння будувати логічні зв'язки, критично оцінювати інформацію; формувати навички аналізу, синтезу та порівняння; розширити понятійно–категоріальний апарат; виховувати інтерес до вивчення дисципліни.

Тип лекції: вступна лекція з елементами лекції–інформації та візуалізації.

План:

1. Виховання у первісному суспільстві.
2. Виникнення перших шкіл у світовій цивілізації.
3. Система виховання дітей та молоді у Стародавній Греції.
4. Педагогічні ідеї філософів античного світу.
5. Система шкіл Стародавнього Риму.

Література:

1. Історія педагогіки /За ред. проф. М. В. Левківського, докт.пед.наук О. А. Дубасенюк. Житомир: Житомирський державний педагогічний університет, 1999. 336 с.
2. Левківський М. В. Історія педагогіки: Підручник. Київ, Центр навчальної літератури, 2003. 360с.
3. Зайченко І. В. Історія педагогіки: у 2 кн. Кн.1. Історія зарубіжної педагогіки : навчальний посібник для вузів / І. В. Зайченко. – Київ : Слово, 2010 . – 621 с.

У кожного з студентів є опорна таблиця, яку вони повинні заповнити у ході лекції. Таким чином, у результаті замість конспекту увесь зміст лекційного матеріалу буде узагальнено у формі таблиці.

Етап / особливості	Дородовий період	Інки та Майя	Месопотамія	Єгипет	Китай	Спарта	Афіни	Рим
Часові межі								
Типи шкіл								
Зміст навчання								
Термін навчання								
Особливості								

1. Виховання у первісному суспільстві.

З історії відомо декілька етапів становлення первісної людини. Період між 100 тис. і 40 тис. років до н.е. називають в історії **дородовим періодом**. на цьому етапі про виховання вести мову ще було б не зовсім коректним. З 40 до 20 тис. років до н.е. період **раннього патріархату**. Хлопчики супроводжували чоловіків на риболовлю та полювання; дівчатка займалися домашніми справами. Виховання було пов'язане з виконанням побутових обов'язків. Діти пізнавали сутність звичаїв, традицій, культів у процесі безпосередньої участі у виконанні. У період за 20 тис. років до н.е. відомо про виготовлення значних знарядь праці та зачатки землеробства. Старші починають готувати дітей (окремо хлопчиків та дівчаток) до життя. З'являються перші навчальні заклади – **«будинки молоді»**, які функціонували окремо для дітей різної статі. У період патріархату у зв'язку зі створенням моногамної сім'ї, навчання у цих закладах починає доповнюватися домашнім вихованням. Трудове виховання доповнюється знайомством з релігійними культами. Виховання диференціювалося й відповідно до статі дитини. Процес виховання у первісному суспільстві завершувався посвяченням у дорослість (практичні випробування для юнаків і дівчат).

2. Виникнення перших шкіл у світовій цивілізації.

Найдревніші у людській цивілізації школи виникли за **7 тис. років до н.е.** на території нинішньої Мексики (племена інків та майя).

За пізніших часів перші школи з'являються в країнах Сходу: Ассирії, Вавилоні, Єгипті, Китаю, Індії. Саме у цих країнах зростала роль міст, розвивались ремесла, торгівля, складався апарат державної влади. Поступово виникли писемність, початки математики, астрономії та прикладних наук. Перші школи в містах Месопотамії виникли ще в III тисячолітті до н.е. Приблизно у IV тисячолітті до н.е. на берегах річки Ніл виникає рабовласницька держава Єгипет. У Древньому Китаї перші навчальні заклади з'явилися на початку періоду Шань–Інь (1766 р. до н.е.). Зміст навчання у *школах древнього Китаю* передбачав оволодіння такими знаннями: мистецтвом «Лю–і», етикетом, письмом, лічбою, музикою, стрільбою з лука, керуванням колісницею. Система освіти в середньовічному Китаї пізніше була зорієнтована на підготовку знавців конфуціанства. Досконале знання стародавніх текстів, вміння вільно оперувати висловлюваннями мудреців – такою була програма навчання в китайській школі; державній і приватній.

У культурі майя школи носили назву *пiктографiчних*. Перші навчальні заклади, в яких готували писарів Месопотамії, називали *«Будинками табличок»*, що походить від назви табличок на глині, для клинописання. У Єгипті з'являються два типи шкіл: школи жерців та школи писців (III тис.). У *пiктографiчних школах* дітей навчали старійшини роду. Перші *школи у Месопотамії* з'явилися при сім'ях писарів, а з утворенням Вавилонської держави були організовані школи при храмах і палацах. Навчання було платним. Ці школи перетворювалися в центри культури і просвіти та мали книгосховища. Існували окремі школи для жерців і суддів. У *школах жерців* навчалися хлопчики із жрецьких родин. У *школах писців* готували майбутніх державних чиновників Єгипту. Найбільший вплив на розвиток *філософських шкіл Китаю* справив Конфуцій: започаткував приватну школу, узагальнив досвід виховання дітей. Виховним ідеалом, був ідеал доброчесного лицаря, як борця за утвердження моралі і справедливості. *Основою навчання у пiктографiчних школах* було формування у дітей вміння зображати різні знаки, які схематично нагадували птахів, тварин, рослин та ін.

Школи Вавилонії готували майбутніх писців і мали одного учителя, який керував нею та виготовляв нові табличок–зразки, які учні вивчали, переписуючи. У крупних школах були окремі вчителі письма, рахунку, малювання, а також управитель. У школах для жерців і суддів, крім загальних предметів вивчали право, астрономію, астрологію, гадання на печінці тварин. У **школах жерців Єгипту** вивчали ієрогліфи (читання), письмо, рахунок, арифметику, астрономію, астрологію, давньоєгипетський релігійний культ. **Термін навчання** у єгипетських школах сягав до десяти років (складно оволодіти магією, чаклунством, народною медициною). У китайських навчалися понад 15 років. Лише біля 10 років хлопчики витрачали для того, щоб навчитися читати й писати ієрогліфи (завчити 3–4 тис. знаків).

3. Система виховання дітей та молоді у Стародавній Греції.

У **Стародавній Греції** (від VI–IV ст. до н.е.) найбільш оригінальними системами виховання були Спартанська та Афінівська. У Спарті зовнішня торгівля, техніка і наука перебували на низькому рівні, а життя населення носило замкнутий характер. В країні домінувало землеробство, яке спиралось на працю рабів які часто повставали. В Афінах значного розвитку набули різні ремесла і торгівля. Високого рівня досягли архітектура, скульптура, живопис, література, історія, географія, математика, філософські науки.

Виховання у Спарті здійснювалося державою, яка переслідувала завдання підготовки з дітей стійких та загартованих спартанців–воїнів, майбутніх рабовласників. **Афінівська система виховання**, здійснювалась в інтересах рабовласників, але була більш різноманітною. Спартанців виховували в жорстких умовах, прагнучи виростити з хлопців безжалісних воїнів, а з дівчаток – воїтельниць, які б не поступалися чоловікам. Афінівська система виховання передбачала формування високої духовної культури, гармонійної людини, основними якостями якої були духовне багатство, моральна чистота та фізична досконалість. Саме тут виникла ідея гармонійного розвитку особистості як мети виховання. У Спарті й Афінах **до семи років** діти

обох статей виховувались вдома, в сім'ях. Починаючи з семи років, хлопчиків–спартанців віддавали в державні виховні заклади – *агели*, в яких вони перебували до 18 р. під наглядом вихователів–педономів. В Афінах хлопчики 7–14 років навчалися у приватних *школах граматистів і кіфаристів*, підлітки 14–16 років навчалися у школі–*палестрі*, юнаки 17–18 років з родин найзаможніших аристократів виховувалися в *гімназіях*.

У школах граматистів вчили писати, читати та рахувати. *В школах кіфаристів* (музики) учням надавали літературну освіту і естетичне виховання. Навчання в цих школах здійснювалось одночасно або послідовно. Заняття проводили вчителі (дидаскали). *У палестрі* навчали п'ятиборству, а також плаванню, проводили бесіди з політичних і моральних питань. *У гімназіях* вивчали філософію, риторику політику, літературу, для того щоб підготуватися до участі в керуванні державою, музику та гімнастику. *У Спарті особлива увага* зверталась на фізичне виховання на відміну від розумового: вихованців тренували в бігу, стрибках, киданні списа та диска, у боротьбі. На дозвіллі вони розважались військовими іграми, вчилися співати й грати на музичних інструментах, виконувати ритуальні танці.

Юнаки в Спарті 18–20 років об'єднувались в групи ефебів. *В Афінах юнаки* 18–20 років готувалися до військової служби в групах ефебів, де продовжувалося їх військово–фізичне виховання: вивчали зброю, морську справу, фортифікацію, військові статuti, закони держави, брали участь у громадських святах і театральних виставах. В Афінах найздібніші юнаки продовжували своє навчання ще майже 10 років в академії (започаткована Сократом для підготовки філософів і крупних політиків). *Спартанські дівчата* мали добре бігати, вправлятися в боротьбі, кидати списа, аби заздалегідь підготувати тіло до майбутнього материнства; підготовка дівчат була спрямована і на підтримання покори рабів та охорону держави, коли чоловіки будуть у походах. *Афінські дівчатка* проводили весь час у жіночій половині будинку – гінекеї. Тут їх навчали читати, писати, грати на музичних інструментах, а головне – займатися рукоділлям.

Спільним для обох виховних систем був класовий характер освіти і виховання та презирливе ставлення до фізичної праці. Діти рабів не мали можливості відвідувати будь-які школи, їх виховання відбувалось у праці нарівні з дорослими.

4. Система шкіл Стародавнього Риму.

Римська система виховання й навчання склалась в VI–V ст. до н.е. Це був період розвитку рабовласництва і класового розшарування населення, це наклало свій відбиток і на систему виховання. У Римі успадкували деякі кращі традиції афінян, але на зміну музичному вихованню прийшло *виховання ораторів*.

Хлопчики *до 7 років*, а дівчата й далі виховувались під наглядом матері або літньої родички. Для бідного населення тут існували *елементарні* приватні і платні школи (7–12р.), для дітей привілейованих верств населення – *граматичні приватні і платні школи* (11–15р.). Перші граматичні школи з'являються в 60–х. рр. II ст. до н. е. Пізніше у Римі завилася платні школи риторів, в яких діти знаті готувалися до державної діяльності. У сер. 1-го тис. до н.е. граматичні й риторські школи були перетворені в державні. У I ст. н.е. з'являються граматичні школи для дівчаток.

У елементарних школах вчили писати, читати і рахувати, знайомили з законами держави. *В граматичних школах вивчали* граматику, латинську і грецьку мови, риторику (мистецтво красномовства з деякими відомостями з літератури та історії). У школах обох типів навчалися тільки хлопчики. Розвиток цих шкіл був спричинений необхідністю оволодіння ораторським мистецтвом тими, хто намагався зайняти керівні посади у державі. *У риторських школах* вивчали риторику, філософію, правознавство, грецьку мову, математику, музику.

Проголошення християнства державною релігією Римської імперії надало школі яскраво забарвленого релігійного характеру, що знижувало рівень розумового виховання підростаючих поколінь.

5. Педагогічні ідеї філософів античного світу.

Сократ (469–399 до н.е.) вів бесіди з питань моралі на площах, заставляв своїх слухачів шляхом запитань і відповідей знаходити

«істину», сам при цьому не пропонував готових положень і висновків. Такий стиль ведення бесід зі слухачами став називатись сократівським, а з часом – евристичним.

Платон (427–347 до н.е.) накреслив проект нової системи виховання дітей і молоді в рабовласницькій державі, що побудована в інтересах рабовласників, ігнорувала інтереси народу, не приймала до уваги виховання рабів. З презирством ставився до фізичної праці, вважаючи, що для дітей рабовласників трудове виховання не потрібне. Проте наголошував, на необхідності виховання дітей дошкільного віку, фізичне виховання, розширення програми навчання, створення державної системи виховання, освіти для дорослих і самовдосконалення людини протягом життя.

Аристотель (384–322 до н.е.) був вихователем О. Македонського. В 335 р. заснував в Афінах філософську школу – Лікей. На його думку, виховання повинно здійснюватись державою, яка визначає його мету, завдання і зміст. Запропонував власну вікову періодизацію: від народження до 7 років; від 7 до 14 років; від початку статевої зрілості до 21 року.

Демокрит (460–370 до н.е.) відстоював принципи природовідповідності, гармонійного розвитку; великого значення надав трудовому вихованню дітей і молоді. Мета виховання – підготувати молодь до реального життя на землі.

Найбільш відомим педагогом у Древньому Римі був **Марк Фабій Квінтіліан**. Зокрема, у своєму творі «Про виховання оратора» він вперше визначив якості викладача школи риторів, є думки щодо утвердження рівних взаємин з учнями, виявлення поваги до них.

Після того як Рим завоював Афіни і перетворив їх на свою колонію, багато давньогрецьких філософів, математиків потрапили у полон і були вивезені до Риму. Ставши рабами знатних римлян, вони супроводжували їх дітей до школи, прислужували їм. Саме тоді рабів-філософів уперше почали називати педагогами.

Семінарське заняття №1

Тема 1. Виникнення освіти й виховання у світовій цивілізації (2 год)

План

1. Виховання у первісному суспільстві.
2. Виникнення перших шкіл у світовій цивілізації.
3. Система виховання дітей та молоді у Стародавній Греції.
4. Педагогічні ідеї філософів античного світу.
5. Система шкіл Стародавнього Риму.

Література:

1. Левківський М. Історія педагогіки. К.:ЦНЛ, 2003. 360с.
2. Зайченко І. Історія педагогіки. Кн.1. К.: Слово, 2010. 621с.

Питання для обговорення:

1. Схарактеризуйте основні шляхи виховання у первісному суспільстві.
2. Охарактеризуйте найважливіші особливості навчання й виховання в Межиріччі (Месопотамії).
3. Як здійснювався процес навчання в школах Стародавнього Єгипту?
4. Охарактеризуйте стан розвитку освіти в Стародавньому Китаї.
5. Під впливом яких факторів формувалась особистість у спартанській системі виховання?
6. В чому сутність ідеї гармонійного виховання підростаючого покоління в афінській виховній системі?
7. Яким був зміст навчання в школах граматистів і кіфаристів?
8. Порівняйте виховання жінки в Спарті й Афінах; визначте схожість і відмінність цих виховних систем.
9. Порівняйте педагогічні ідеї Сократа, Платона, Арістотеля і Демокріта. Що нового вніс кожен з них у систему виховання молоді?
10. В чому проявляється класовий характер виховання у Стародавньому Римі?
11. Порівняйте систему шкіл в Афінах і Стародавньому Римі. Назвіть загальні риси, визначте відмінні.

Варіант – 1

1. Виконайте тестові завдання

1. У якій із шкіл древньої цивілізації зміст навчання включав: вміння читання, рахунку, письма; знання арифметики, геометрії, астрономії, магії, астрології, народної медицини?

- а) школи Древнього Китаю;
- б) школи жреців у Древньому Єгипті;
- в) школи Ассирії.

2. Кого хотіли виховати з спартанської жінки:

- а) домашню господарку;
- б) жінку–амазонку;
- в) високосвічену особистість.

3. В якій країні Стародавнього світу діти спочатку навчились в школах кіфаристів та граматистів:

- а) Єгипті;
- б) Вавілоні;
- в) в Аттиці;
- г) Спарті.

4. Раба, який супроводжував хлопчика до школи називали:

- а) педонімом;
- б) дидаскалом;
- в) педагогом.

5. Першу вікову періодизацію подав:

- а) Арістотель;
- б) Квінтіліан;
- в) Сократ

2. Схарактеризуйте Спартанську систему виховання. Які її переваги та недоліки?

3. Педагогічна задача

Демокріт стверджував: «Якби дітей не змушували до праці, то вони не навчились би ні грамоті, ні музиці, ні гімнастиці, ні тому, що найбільш зміцнює добродетельність – сорому. Саме з цих занять, як правило, народжується сором». Яке значення трудовому вихованню надавав Демокріт? Наскільки сучасними ці слова є сьогодні?

Варіант – 2

1. Виконайте тестові завдання

1. Найбільш відомим римським педагогом був:

- а) Гай Юлій Цезар; б) Марк Фабій Квінтіліан; в) Октавіан Август.

2. Метою спартанської системи виховання були:

- а) підготовка воїнів;
б) підготовка державних чиновників;
в) виховання джентльмена.

3. Заклад, де отримувалась військова підготовка, називався:

- а) палестра;
б) ефебія;
в) школа кіфаристів.

4. Найдревнішою у світовій цивілізації вважається школа:

- а) Древнього Вавилону;
б) Древнього Єгипту;
в) Піктографічна школа Майя.

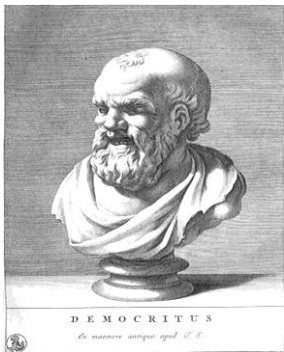
5. В Римі були такі школи:

- а) школи кіфаристів; б) ефебії; в) граматичні школи; г) школи риторів.

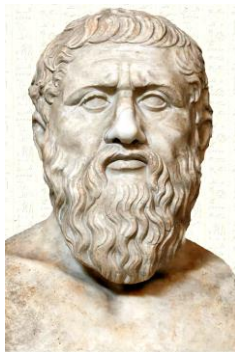
2. Схарактеризуйте Афінську систему виховання. У чому її прогресивність?

3. Педагогічна задача

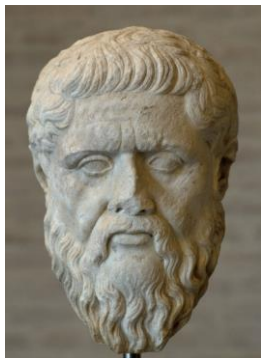
В своєму творі «Про виховання оратора» Квінтіліан стверджує, що «дітям, якими б властивостями вони не були наділені, слід давати деякий відпочинок не тільки тому, що немає нічого, що могло б витримати неперервний труд і що навіть не наділені душею предмети зберігають свій стан не інакше, як в спокої, але й тому, що старанність залежить від доброї волі, на яку не можна подіяти примушуванням. Таким чином, діти після відпочинку беруться за роботу, а розум, котрому властива свобода, стає бадьорішим». Як слід враховувати принцип природовідповідності в навчанні? Якими засобами можна зробити навчальну працю посилюючою і виробити інтерес до навчання?

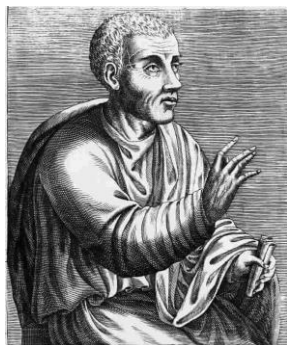
ДЕМОКРИТ

СОКРАТ

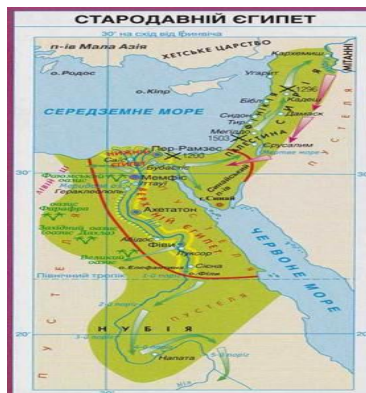
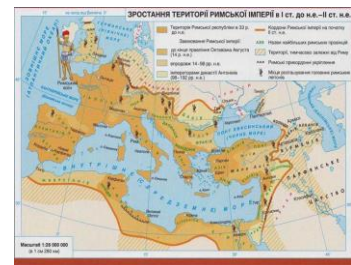
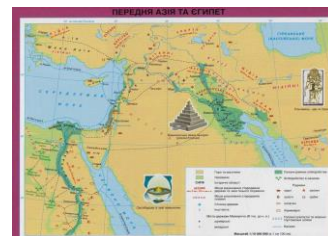
ПЛАТОН

КВИНТИЛИАН

АРИСТОТЕЛЬ

Зразок навчально–методичного забезпечення з теми з розділу «Історія української школи та педагогіки», розроблений магістрантом 2 року навчання спеціальності 013 Початкова освіта Зайцевою Тетяною (2018 р.)^[8]:

Лекція № 7

Тема 7. Виховання, школа, педагогічна думка Київської Русі (2 год)

Мета: вивчати основні етапи розбудови освітнього процесу у східних слов'ян; формувати науковий світогляд щодо розвитку шкільництва і педагогічної думки у Київській Русі; розкривати значення та роль монастирської освіти у Київській Русі; розвивати навички пошуку і опрацювання історичних літературних джерел; виховувати шанобливе ставлення до історії рідної землі.

Тип лекції: інформаційна.

План

1. Передумови розвитку школи і педагогіки Київської Русі.
2. Виникнення і розвиток письма у східних слов'ян.
3. Розвиток школи і педагогіки у Київській Русі 882–1240 рр.
Педагогічна думка Київської Русі.

Література

1. Артемова Л.В. Історія педагогіки України. К: Либідь, 2006. 424с.
2. Демченко О.П. Практикум з історії педагогіки. К.: Слово, 2012. 432 с.
3. Зайченко І.В. Історія педагогіки: Книга 2. Школа, освіта і педагогічна думка в Україні. К. : Слово, 2010. 1032 с.
4. <https://azbyka.ru/cerkovnoslavyanskij-yazyk-v-tablicax>
5. <https://www.youtube.com/watch?v=GIuBwNCz7M0> – відео

І. Вступна частина

Як пам'ятаєте, на минулому занятті ми закінчили знайомитись із історією педагогіки світу і сьогодні ми починаємо вивчати вітчизняну історію освіти. Ті знання, які ви здобули раніше,

знадобляться вам і при ознайомленні з педагогікою східних слов'ян: ви матимете змогу порівняти рівень освіченості рідної, східної та західної освітянської ниви, пригадаєте собі (а хтось, можливо, вперше дізнається) про тих величних керманичів, які розвивали вітчизняну педагогічну думку. Ми не можемо забувати історію свого народу, тому що там, в глибині століть – наше коріння і наша гордість, яку всі ми покликані примножувати для рідної землі.

Повідомлення теми, плану, рекомендованої літератури.

- Розглянемо перше питання.

II. Основна частина

1. Передумови розвитку школи і педагогіки Київської Русі

Карта розквіту Київської Русі

Київська Русь – середньовічна східнослов'янська держава зі столицею в Києві, яка існувала з кінця IX до середини XIII століть. Вона об'єднала під владою династії Рюриковичів східнослов'янські та фіно-угорські племена, та в часи найбільшої могутності простягалася від Балтійського моря на півночі до Чорного моря на півдні, і від верхів'їв Вісли на заході до Таманського півострова на сході.

Становлення Київської держави відбувалося під впливом як політичної самоорганізації племінних об'єднань, так і завдяки активному проникненню в Східну Європу вихідців із Скандинавії

(варягів). Згідно з традиційною версією, першим правителем держави вважається родич Рюрика князь Олег, який об'єднав у 882 році новгородську північ та київський південь. Сам Київ завдяки стратегічному розташуванню на Дніпрі став столицею. Олег та його наступник князь Ігор здійснювали активні походи на Константинополь та уклали з Візантією ряд мирних угод, які розширили торгові привілеї русичів. Після загибелі Ігоря під час повстання деревлян влада опинилась у руках княгині Ольги, головні зусилля якої спрямовувались на стабілізацію держави. Правління її сина Святослава характеризувалось активною військовою експансією на схід та південь.

Піку могутності Київська Русь досягла за правління Володимира Великого, що переміг у міжусобній боротьбі. Він проводив реформи, спрямовані на консолідацію племен, зміцнення центральної влади та відбиття нападів кочовиків. Іншим рішучим кроком князя стало запровадження християнства та організація давньоруської церкви. Нова релігія інтегрувала під своєю егідою писемність, літературу, архітектуру та мистецтво. Період братовбивчої невизначеності почався після смерті Володимира та захоплення влади Святополком Окаянним, що вбив 3 своїх братів. Князь Ярослав при активній підтримці новгородців та варязьких найманців переміг брата, ставши великим князем у 1019 році. При ньому Київ став головним політичним центром Східної Європи, місто зазнало значних архітектурних перетворень. В Київській Русі з'явились перші оригінальні зразки літератури, широко розвивалась освіта та культура. Ярослав підтримував тісні династичні зв'язки з іншими європейськими монархіями.

Після смерті Ярослава у 1054 році його нащадки розділили імперію на окремі князівства, держава вступила в тривалий період занепаду та феодалної роздробленості. Винятком становить хіба що правління Володимира Мономаха та його сина Мстислава, які на певний час спромоглись консолідувати владу. Зміни в торгових маршрутах значно підірвали економічну значимість, тоді як нападки половців позбавили багатства й енергії. Суперництво регіональних

правителів за титул Великого князя також ослабили дану східнослов'янську дежаву. В 1240 році більшість князівств внаслідок монгольського вторгнення потрапили в політичну залежність від Золотої орди. Київська державність була продовжена західними князівствами Галичини та Волині, однак в XIV столітті дані землі були поглинуті Польським королівством та Великим князівством Литовським відповідно.

– Розглянемо друге питання.

2. Виникнення і розвиток письма у східних слов'ян.

Історичні джерела свідчать, що у IX–X ст. східні слов'яни вже використовували буквенно–звукову систему письма, і не тільки в релігійних цілях, а й для потреб торгівлі й ремесла. Такою системою письма була глаголиця. **Глаго́лиця** – поряд з кирилицею, одна з найдавніших слов'янських абеток. Вважається, що саме глаголицю створив св. Костянтин (Кирило) Філософ в 855 році (за іншими даними 862–863 році) для запису священних біблійних текстів слов'янською мовою, а кирилицю розробили його послідовники на основі грецького алфавіту. Глаголиця була створена майже в той же час, що й кирилиця. Найімовірніше, що в її основі лежав вже існуючий розподіл слов'янської мови на звуки. Можливими причинами створення глаголиці, або правильніше двох, а не одної абетки було існування двох чи кількох докирилівських слов'янських абеток. У всякому разі про існування докирилівських письмен говориться в VIII главі «Паннонського життя» Кирила: до створення кирилівської абетки слов'яни використовували для письма «риски і різи». Крім того Кирило, ще до створення азбуки, знаходив слов'янські книги і чоловіка, «глаголющего тою бесідою», котрий і навчив його читати ті книги. Найімовірніше, що ці книги були написані на основі грецького алфавіту, пристосованого до слов'янської мови і, можливо, доповненого новими літерами, необхідними для передачі звуків мови. Кирило ж переробив цей матеріал, створив азбуку (кирилицю), переклав ряд книг і активно сприяв просвітництву.

Найважливішими чинниками, які сприяли зародженню і поширенню у кінці VII–IX ст. писемної культури у східних слов'ян, були:

- становлення феодального способу виробництва;
- піднесення ремесла і торгівлі, особливо зовнішньої;
- зростання міст як центрів економічного, культурного і політичного життя;
- виникнення перших державних утворень. У 882 р. східнослов'янські князівства консолідуються в єдину державу – Київську Русь.

– Розглянемо третє питання.

4. Розвиток освіти і шкільництва в Київській Русі. Педагогічна думка Київської Русі

Існування писемності на Русі в язичницький період, очевидно, підтримувалось як індивідуальним, так і груповим навчанням грамоти. Групове навчання було зародковою формою шкіл, які з'являються з винайденням буквенно–звукової системи письма. До прийняття християнства перші школи були двох типів:

- язичницькі школи, які задовольняють потреби язичницької верхівки;
- християнські школи. Відомо, що християнство проникає на Русь задовго до його офіційного запровадження.

Хрещення Русі і розповсюдження грамотності через шкільне навчання були ланками однієї політики князя Володимира, який бажав укріплення держави, і тому прагнув підготувати грамотних людей, передусім, для державного апарату, які б могли уміло вести внутрішню і зовнішню політику.

З іншої сторони, і християнська церква була зацікавлена у підготовці освічених людей – ідеологів нової релігії. Та й рівень розвитку ремесла і торгівлі вимагав грамотних людей. Слід відзначити заслугу християнської церкви у поширенні шкільництва на Русі. Саме вона принесла сюди традицію шкільної освіти, якої на Русі не було.

латин.	испанское	исп. аффикс	исп.	латинское	испанское	исп. аффикс	исп.
la	a	α	a	o	φ	φ	φ
le	e	ε	e	u	υ	υ	υ
li	i	ι	i	e	ι	ι	ι
lo	o	ο	o	u	υ	υ	υ
la	a	α	a	o	φ	φ	φ
le	e	ε	e	u	υ	υ	υ
li	i	ι	i	e	ι	ι	ι
lo	o	ο	o	u	υ	υ	υ
la	a	α	a	o	φ	φ	φ
le	e	ε	e	u	υ	υ	υ
li	i	ι	i	e	ι	ι	ι
lo	o	ο	o	u	υ	υ	υ
la	a	α	a	o	φ	φ	φ
le	e	ε	e	u	υ	υ	υ
li	i	ι	i	e	ι	ι	ι
lo	o	ο	o	u	υ	υ	υ
la	a	α	a	o	φ	φ	φ
le	e	ε	e	u	υ	υ	υ
li	i	ι	i	e	ι	ι	ι
lo	o	ο	o	u	υ	υ	υ
la	a	α	a	o	φ	φ	φ
le	e	ε	e	u	υ	υ	υ
li	i	ι	i	e	ι	ι	ι
lo	o	ο	o	u	υ	υ	υ
la	a	α	a	o	φ	φ	φ
le	e	ε	e	u	υ	υ	υ
li	i	ι	i	e	ι	ι	ι
lo	o	ο	o	u	υ	υ	υ
la	a	α	a	o	φ	φ	φ
le	e	ε	e	u	υ	υ	υ
li	i	ι	i	e	ι	ι	ι
lo	o	ο	o	u	υ	υ	υ
la	a	α	a	o	φ	φ	φ
le	e	ε	e	u	υ	υ	υ
li	i	ι	i	e	ι	ι	ι
lo	o	ο	o	u	υ	υ	υ
la	a	α	a	o	φ	φ	φ
le	e	ε	e	u	υ	υ	υ
li	i	ι	i	e	ι	ι	ι
lo	o	ο	o	u	υ	υ	υ
la	a	α	a	o	φ	φ	φ
le	e	ε	e	u	υ	υ	υ
li	i	ι	i	e	ι	ι	ι
lo	o	ο	o	u	υ	υ	υ
la	a	α	a	o	φ	φ	φ
le	e	ε	e	u	υ	υ	υ
li	i	ι	i	e	ι	ι	ι
lo	o	ο	o	u	υ	υ	υ
la	a	α	a	o	φ	φ	φ
le	e	ε	e	u	υ	υ	υ
li	i	ι	i	e	ι	ι	ι
lo	o	ο	o	u	υ	υ	υ
la	a	α	a	o	φ	φ	φ
le	e	ε	e	u	υ	υ	υ
li	i	ι	i	e	ι	ι	ι
lo	o	ο	o	u	υ	υ	υ
la	a	α	a	o	φ	φ	φ
le	e	ε	e	u	υ	υ	υ
li	i	ι	i	e	ι	ι	ι
lo	o	ο	o	u	υ	υ	υ
la	a	α	a	o	φ	φ	φ
le	e	ε	e	u	υ	υ	υ
li	i	ι	i	e	ι	ι	ι
lo	o	ο	o	u	υ	υ	υ
la	a	α	a	o	φ	φ	φ
le	e	ε	e	u	υ	υ	υ
li	i	ι	i	e	ι	ι	ι
lo	o	ο	o	u	υ	υ	υ
la	a	α	a	o	φ	φ	φ
le	e	ε	e	u	υ	υ	υ
li	i	ι	i	e	ι	ι	ι
lo	o	ο	o	u	υ	υ	υ
la	a	α	a	o	φ	φ	φ
le	e	ε	e	u	υ	υ	υ
li	i	ι	i	e	ι	ι	ι
lo	o	ο	o	u	υ	υ	υ
la	a	α	a	o	φ		

числа	простые	составные	
		составление	примеры
1 - 19	Единица:	1 + 10 = 11	11 - $\overline{11}$ (самодельный)
	1 - $\overline{1}$ (един)	$\overline{1} + \overline{1} = \overline{2}$	12 - $\overline{61}$ (самодельный)
	2 - $\overline{2}$ (два)	$(\text{два} + \text{десять}) =$ (самодельный)	13 - $\overline{F1}$ (самодельный)
	3 - $\overline{3}$ (три)		14 - $\overline{M}$ (перемешанный)
	4 - $\overline{4}$ (четыре)		15 - $\overline{45}$ (самодельный)
	5 - $\overline{5}$ (пять)		16 - $\overline{54}$ (самодельный)
	6 - $\overline{6}$ (шесть)		17 - $\overline{53}$ (самодельный)
	7 - $\overline{7}$ (семь)		18 - $\overline{H}$ (самодельный)
	8 - $\overline{8}$ (восемь)		19 - $\overline{J}$ (перемешанный)
	9 - $\overline{9}$ (девять)		
	10 - $\overline{0}$ (нуль)		
20 - 99	Десяти:	20 + 1 = 21	21 - $\overline{14}$ (самодельный шифр)
	20 - $\overline{H}$ (двадцать)		32 - $\overline{56}$ (прямой шифр)
	30 - $\overline{I}$ (тридцать)	$(\text{двадцать} + \text{десять}) =$ $(\text{самодельный шифр})$	43 - $\overline{43}$ (перемешанный шифр)
	40 - $\overline{4}$ (сорок)		54 - $\overline{14}$ (самодельный шифр)
	50 - $\overline{H}$ (пятьдесят)		65 - $\overline{45}$ (самодельный шифр)
	60 - $\overline{6}$ (шестьдесят)		76 - $\overline{56}$ (самодельный шифр)
	70 - $\overline{C}$ (семьдесят)		87 - $\overline{H}$ (самодельный шифр)
	80 - $\overline{H}$ (восемьдесят)		98 - $\overline{56}$ (самодельный шифр)
	90 - $\overline{9}$ (девяносто)		

У деяких монастирях існували школи підвищеного типу. Такою була школа в Києво-Печерському монастирі (1068 р.). Вона

давала богословську освіту, яка досягала рівня візантійської духовної патріаршої академії. З її стін виходили не лише вищі духовні ієрархи (ігумени, єпископи і т. д), а й видатні діячі давньоруської культури, представники богословсько-філософської думки. Школа відома своєю бібліотекою. Києво-Печерський монастир став центром руського літописання, був постачальником книжкової продукції у всій Київській Русі. Головне завдання монастирських шкіл полягало в суворому аскетичному вихованні, зміст якого зводився до формування в ченців покори, терпіння, відмови від радощів земного життя.

Школи грамоти існували переважно в містах (в село грамота не проникала). Тут вчилися діти бояр, посадників, купців, лихварів, заможних ремісників. Утримувались такі школи на кошти батьків, тому для бідного населення були недоступні. Вивчали читання, письмо, лічбу і хоровий спів. Під час занять учитель працював з кожним учнем окремо або з невеликою групою учнів (8–10 чол.).

Кормильство – форма домашнього виховання дітей феодальної знаті. Князі підбирали для малолітніх княжичів (віком 5–7 років) кормильців з числа воєвод і знатних бояр, що жили в окремих волостях. Княжич не тільки там виховувався, але й княжив. Кормильці були і як наставники, і як управителі. Кормильство передбачало не лише військово-фізичне виховання, але й орієнтувалось на високий рівень освіти. Князі володіли 5–6 іноземними мовами.

Розсаджування київськими князями своїх дітей по містах і областях спочатку сприяло консолідації східнослов'янських земель. Але згодом виявились його негативні наслідки: батьки погано знали дітей, брати не знали одного, що посилювало міжусобиці; високий статус кормильців давав їм змогу втручатися в родинні суперечки князя, в політичні інтриги і придворні змови. Починаючи з XIII ст. кормильці замінюються дядьками – високоосвіченими людьми (вперше термін зустрічається 1202 р.). Вони ставали домашніми вчителями. На зміну кормильству приходять елементи гувернерства.

Жіночі школи. Прикладом таких шкіл є жіноча школа, відкрита Ганною Всеволодівною (сестрою Володимира Мономаха) при Андріївській церкві у Києві (1086 р.). Пізніше такі школи були

відкриті в Суздалі, Полоцьку та інших містах. Ряд джерел засвідчують високу освіченість жінок, особливо у князівських верхах. Це піднімало престиж Київської Русі в очах Європи.

Більшість дітей, передусім, простих людей виховувались у сім'ї. Їх вчили сільськогосподарської праці та іншій домашній роботі. Дітей могли віддавати якомусь майстрові для вивчення ремесла. Там вони інколи могли вивчати грамоту та хоровий спів.

За порівняно короткий час (XI–XII ст.) Київська Русь досягла надзвичайно великих успіхів у поширенні грамотності та шкіл і за станом освіти не поступалася західноєвропейським країнам. Прикладом цьому є двірцева школа Ярослава Мудрого. Причинами, які сприяли розповсюдженню грамотності й шкільництва на Русі, були:

- про освіту турбувалася не лише і не стільки церква, а й князівська (світська) влада;
- навчання в школах проводилось рідною мовою (слов'янською);
- з Болгарії проникала і поширювалась кирило–мефодіївська писемна традиція (Русь приступила до шкільної освіти не на голому місці, а маючи вже багато болгарських перекладів літератури на слов'янську мову);
- існувала самоосвіта, майже невідома на Заході того часу;
- школа була відкрита для широких мас, хоч мова про всеобуч не йде;
- школа в Київській Русі була доступна для дівчат;
- давньоруські школи за своєю організацією були більш демократичними, тут дисципліна мала більш м'який характер, ніж у західноєвропейських школах.

Про розвиток педагогічної думки Київської Русі свідчать різноманітні джерела, що дійшли до нас: пам'ятки писемності, літературні твори різних жанрів, твори образотворчого мистецтва, засоби народної педагогіки (в усній народній творчості), церковна та побутова практика. Найдавніші пам'ятки, в яких порушуються питання освіти, датовані XI ст. Серед них – твори перекладні й оригінальні (вітчизняного походження). До перекладних належать:

«Пчела» – складений у Візантії й перекладений на Русі наприкінці XI ст. збірник цитат із Святого письма, афоризмів і висловлювань отців церкви, античних філософів Демокріта, Сократа, Платона, Аристотеля, Плутарха та інших. Містив 71 розділ, кожен з яких присвячувався різним темам. «Пчела» мала на меті настановити читача, «як жити християнинові». Є тут думки і щодо навчання й виховання.

«Златоуст» (за прізвиськом грецького проповідника Златоуста) – збірник окремих промов і висловлювань отців церкви.

Вищі ідеали того часу відображено у житіях святих. Найвидатнішим серед них був «Патерик» – оповідь про життя святих, написана ченцями Києво-Печерської лаври.

«Ізборник» Святослава 1073 р. – збірник текстів античної літератури пізнавального характеру з різних галузей знань (усього 383 статті), написаний у формі запитань і відповідей. Загалом був призначений для розширення знань.

«Ізборник» Святослава 1076 р. – збірник статей (44 статті) виховного, повчального характеру, нерідко звернених до дітей, наприклад, «Повчання дітям Ксенофонта» та ін.

Найдавнішою вітчизняною літературною пам'яткою, в якій піднімаються педагогічні питання, є філософсько-педагогічний трактат «Слово про закон і благодать», написаний київським митрополитом Іларіоном між 1037– 1050 рр. Це був виступ митрополита перед Ярославом Мудрим та прочанами Київського храму св. Софії. Твір мав морально-патріотичне спрямування.

Вищим досягненням педагогічної думки Київської Русі є «Повчання дітям» Володимира Мономаха (1096 або 1117р.), створене за аналогією до «Повчання дітям Ксенофонта». Це перший у середньовічній Європі педагогічний твір, написаний світською особою, в якому (також уперше) було обґрунтовано необхідність переходу від релігійно-аскетичного виховання до виховання, пов'язаного з практичними потребами людини, вказано на зв'язок освіти з потребами життя та діяльності особистості. Мономах вважав, що основою всіх успіхів людини є праця, а тому виховувати треба не

повчаннями, а добрими справами. У творі порушуються важливі питання морального, трудового, патріотичного, релігійного виховання. Мономах наголошував на ролі освіти у вихованні та ін.

III. Заключна частина

Таким чином, Київська Русь, ступивши на шлях розквіту самобутньої культури, літератури, мистецтва, фольклору, державного будівництва, уможливила створення централізованої держави на чолі з Києвом. Прийняття християнства й утвердження єдиної церкви сприяли створенню першої системи народної освіти, до якої увійшли школи грамоти і школи книжного вчення, монастирські школи, вищі школи при княжих дворах, кормильство, жіночі школи.

Для закріплення матеріалу пропоную переглянути відео (5 хв 25 сек): <https://www.youtube.com/watch?v=GIuBwNCz7M0>.

На домашнє завдання вам потрібно буде скласти табличку, записавши в першу її колонку послідовно за роками життя і князювання всіх князів періоду Київської Русі, а у II колонці – чим вони відзначилися в історії. Також попрошу опрацювати матеріал нинішньої лекції. При підготовці можете користуватися основною та допоміжною літературою, яку ви записали на початку лекції, а також Інтернет-ресурсами.

Дякую вам за увагу!

Семінарське заняття №4

Мета: закріпити знання про основні етапи розбудови освітнього процесу у східних слов'ян; формувати світоглядні позиції студентів щодо розвитку шкільництва і педагогічної думки у Київській Русі; розвивати навички роботи з історичними літературними джерелами; виховувати шанобливе ставлення до історії рідної землі.

План

1. Передумови розвитку школи і педагогіки Київської Русі.
2. Короткий огляд епохи Київської Русі.
3. Виникнення і розвиток письма у східних слов'ян.
4. Розвиток школи і педагогіки у Київській Русі 882-1240 рр.
Педагогічна думка Київської Русі.

Література

1. Зайченко І.В. Історія педагогіки: Книга 2. Школа, освіта і педагогічна думка в Україні. К. : Слово, 2010. 1032 с.
2. Левківський М. В. Історія педагогіки. К : ЦУЛ, 2008. 190 с.
3. Українська педагогіка в персоналіях. X–XIX ст. / За ред. Сухомлинської О.В. К: Либідь, 2005. 622 с.

I. Організаційна частина

Сьогоднішня тема нашого практичного заняття: «Виховання, школа і педагогічна думка в Київській Русі». Звертаю вашу увагу, що кожен етап розбудови освітнього процесу на наших землях пов'язаний з видатними постатями, про яких зобов'язана знати кожна людина, яка вважає себе патріотом. Згадаймо про літописи тих часів: не лінуймося їх перечитати. Сьогодні ми піднімо уривок з історичних джерел – і ви оціните його актуальність.

Ви, як майбутні педагоги, знаєте, що увага найбільш сконцентрована у перші 15 хвилин заняття. Тому зараз ми, не відкладаючи, напишемо тести. Далі обговоримо деякі питання з лекційного заняття і попрацюємо в групах. Чому важливо працювати в групах, як ви вважаєте? У груп будуть різні завдання, результати яких ми послухаємо на початку другої півпари. Також у нас є 4 питання. Майте на увазі, що від вашої когорти кожному доповідачу буде задано по 2 додаткові питання за темою.

II. Виконання підготовчих та тренувальних завдань з їх обговоренням.

Питання для обговорення:

1. Охарактеризуйте послідовність етапів раннього виховання дітей у східних слов'ян у VI— VII ст.
2. Назвіть найважливіші чинники, які сприяли зародженню і поширенню у кінці VII–IX ст. писемної культури у східних слов'ян.
3. Що ви можете розказати про центр руського літописання?
4. Які князі відіграли ключову роль у розвитку педагогічної думки на теренах нашої землі?
5. Які види шкіл існували у Київській Русі?

6. Назвіть фактори, які сприяли розповсюдженню грамотності й шкільництва на Русі.

7. Назвіть найдавніші писемні пам'ятки, написані або перекладені на Русі.

8. Чому ми так багато говоримо про розвиток писемності? Хіба це так важливо? Платон, наприклад, вважав, що «писемність позбавить людей здатності запам'ятовувати, замінить мудрість на псевдомудрість, яка не йде зсередини, а відновлюється з писемних знаків»

Робота в групах.

На роботу в групах ми виділимо 15 хвилин часу, а потім надамо можливість кожній групі презентувати своє надбання. Крім чіткості і вірності викладу думок, я оцінюватиму також і активність окремих студентів.

1. Розгляньте картину К. Лебедева «Хрещення киян» та складіть за нею невелику розповідь, скориставшись планом. 1) Які події зображені на малюнку? Коли вони відбувалися? Який мали вплив на освіту і культуру? 2) Наскільки правдиво, на вашу думку, картина відображає історичні факти? 3) Які почуття у вас викликає зображене? Що, на вашу думку, відчувають кияни?

2. Близько 1117 року Володимир Мономах написав «Повчання» своїм дітям, яке, подаючи ряд цікавих фактів із життя самого князя, містить сформовані на основі християнської моралі правила та закони співжиття тогочасного суспільства, закликає князів утриматися від чвар заради процвітання держави. 1) Прочитайте наведені уривки з твору. Серед повчань Володимира виокремте ті, що стосуються не тільки князівських дітей, але й молоді взагалі. Запишіть їх. 2) Серед обраних повчань визначте ті, які є актуальними і в наш час. Чи великий перелік у вас вийшов у підсумку? Чому? (*Перелік великий, тому що ці настанови актуальні для кожного століття*).

Навчися, праведний чоловіче, поступати благочестиво, навчися, за євангельським словом, «очима управлять, язик стримувать, ум упокорювать, тіло поневолювать, гнів погублять, помисли чисті мати, спонукаючись на добрі діла ради Господа; позбавлений — не мсти, зненавиджений — люби, гнаний — терпи, підданий хулі — моли, умертви гріх»... ..У домі своєму не лінуйтеся, а все помічайте. Не покладайтесь на отрока (*тобто служника*), щоб не насміхалися гості ваші ні з дому вашого, ні з обіду вашого. На війну вийшовши, не лінуйтеся, не покладайтесь на воєвод; ні питву, ні їді не попускайте, ні спанню; і сторожів самі споряжайте, і вночі, розставивши скрізь [сторожу], біля воїв самі лягайте, а рано вставайте; а оружжя не спішіть із себе знімати, не роздивившись, бо з-за лінощів раптово чоловік гине... Куди не підете і де не станете, напійте і нагодуйте страждущого. А найбільше шануйте гостя, звідки б він до вас не прийшов, чи простий чоловік, чи знатний, чи посол. Якщо не можете [пошанувати його] дарами, то їжею і питвом: бо вони мимоходом прославлять чоловіка по всіх краях або добрим, або злим. Хворого відвідайте, покійного проведіть, бо всі ми смертні. І чоловіка не минайте, не привітавши, доброго слова не сказавши...

3. Прочитайте інформацію про Києво-Печерську лавру. Чому, на вашу думку, навчали в монастирських школах, крім читання і переписування Псалтирі? Поміркуйте, чому саме монастирі тривалий час були осередками освіти і науки?

«Унаслідок прийняття християнства Київська держава приєдналася до східноєвропейської християнської цивілізації. Значне місце серед інших займала Києво-Печерська лавра (лаврами називали східнохристиянські монастирі), заснована 1051 р. поблизу князівської резиденції Берестово на околиці Києва, яку започаткував чернець Антоній.

За часів князювання Володимира Святославича він здійснив паломництво до Греції на гору Афон, щоб поклонитися святиням. Захоплений побаченням у монастирях Афону, він постригся в ченці й прийняв ім'я Антонія на честь Святого Антонія Великого, який був засновником чернецтва.

Києво-Печерська лавра

Після повернення на батьківщину Антоній обійшов кілька монастирів, але їхнє життя не припало до душі юнакові. Тому, повернувшись до Києва, він оселився окремо в печері на околиці міста. Через деякий час до Антонія стали приходити люди, які бажали разом із ним розділити труднощі чернечого печерного життя. Коли ченців стало п'ятнадцять, вони викопали велику печеру, у якій улаштували церкву й келії для себе.

Кількість ченців у Київських печерах постійно зростала. На прохання Антонія київський князь Ізяслав надав у володіння ченцям усю гору, де вони влаштовували печери. На ній збудували дерев'яну церкву й нові келії. Ігуменом монастиря після Варлаама на прохання братії Антоній призначив Феодосія. Новий настоятель уславив себе тим, що впорядкував життя руського чернецтва на підставі суворого уставу грецького Студитського монастиря. Відтепер києво-печерські ченці не повинні були мати жодної власності в особистому розпорядженні, мали постійно працювати й молитися. Ігумен завжди працював і молився разом з усіма, пояснюючи при цьому, що старшим

може бути лише той, хто працює більше за інших. Складений Феодосієм устав згодом перейняли всі інші монастирі на руських землях.

Ченці монастиря старанно зберігали пам'ять про діяльність своїх духовних братів. Згодом вони об'єднали ці розповіді у великій книзі про святих під назвою «Києво-Печерський патерик».

Зараз, будь ласка, кожна група презентуйте свою групову роботу.

III. Підсумки заняття.

Наше заняття добігає кінця. Нам вдалося закріпити знання про основні етапи розбудови освітнього процесу у східних слов'ян; ми нагадали собі про розвиток шкільництва і педагогічної думки у Київській Русі; активно і продуктивно взаємодіяли в групах.

12. КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ З КУРСУ «ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ З МЕТОДИКОЮ ВИКЛАДАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ»

I. Теоретичний блок

1. Предмет, завдання і структура курсу «Історія педагогіки».
2. Зв'язок методики навчання історії педагогіки з іншими науками.
3. Методи наукових досліджень у методиці навчання.
4. Лекція, семінар, практикум у навчанні історії педагогіки.
5. Позааудиторна робота студентів з історії педагогіки.
6. Проблема методів навчання історії педагогіки та їх класифікація.
7. Прийоми і засоби навчання історії педагогіки.
8. Прийоми вивчення історичних фактів на емпіричному рівні.
9. Прийоми вивчення історичного матеріалу на теоретичному рівні.
10. Особливості побудови навчальної програми з курсу «Історія педагогіки».
11. Аналіз підручників та методичних посібників з «Історії педагогіки».
12. Функції перевірки результатів навчання історії педагогіки.
13. Сучасні підходи до оцінювання рівня навчальних досягнень студентів.
14. Технологія оцінювання рівнів навчальних досягнень студентів з історії педагогіки в контексті компетентнісного підходу.
15. Афінська та спартанська системи виховання.
16. Я.А Коменський – основоположник педагогіки нового часу.
17. Внесок Й.Г.Песталоцці в педагогічну теорію і практику.
18. Сутність педагогічної теорії Й.Гербарта.
19. Внесок А.Дістервега в педагогічну теорію і практику.
20. Провідні течії в зарубіжній педагогіці кінця XIX – поч. XX ст.
21. Зміст, методика навчання в школах Київської Русі.
22. Повчання дітей Володимира Мономаха як вінець педагогічної думки XI ст.
23. Розвиток гуманістичної педагогічної думки братських шкіл (К.Ставровецький, Л.Зизаній, П.Беринда, М.Смотрицький).

24. Києво–Могилянська академія як осередок культурного життя в Україні.
25. Козацька педагогіка як унікальне явище світової педагогічної думки.
26. Провідні педагогічні ідеї Г.Сковороди.
27. Освітні програми Кирило–Мефодіївського товариства.
28. Просвітницька діяльність і освітньо–виховний ідеал Т.Шевченка.
29. Просвітницька діяльність і педагогічні погляди О.Духновича.
30. Освітня діяльність і педагогічна творчість К.Д.Ушинського.
31. Просвітницька діяльність і педагогічні погляди М.Драгоманова.
32. Розвиток педагогічної думки в Закарпатті в кінці XIX – початку XX ст.
33. С.Ф.Русова – визначна громадська діячка і педагог України.
34. Педагогічні погляди Г.Ващенко.
35. Підходи до трактування педагогічної спадщини А.С.Макаренка.
36. Українська школа в 40–80–х рр. XX ст.
37. Освітня діяльність і педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського.
38. Особливості освітніх систем XX століття (Німеччина, Франція, США, Японія).
39. Освітні реформи періоду незалежної України.
40. Особливості та проблеми становлення і розвитку національної системи освіти й виховання в незалежній Україні.

II. Методичний блок

1. Методичні аспекти вивчення розділу «Історія зарубіжної класичної школи і педагогіки».
2. Методичні аспекти вивчення розділу «Історія української школи і педагогіки».

III. Практичний блок

1. Підготуйте план лекції та систематизуйте літературу з розділу:
  - «Історія зарубіжної класичної школи і педагогіки»;
  - «Історія української школи і педагогіки».
2. Складіть план семінарського/практичного заняття з розділу:
  - «Історія зарубіжної класичної школи і педагогіки»;
  - «Історія української школи і педагогіки».
3. Підготуйте проблемні питання та педагогічні задачі до розділу:
  - «Історія зарубіжної класичної школи і педагогіки»;
  - «Історія української школи і педагогіки».
4. Складіть завдання для контролю знань студентів з розділу:
  - «Історія зарубіжної класичної школи і педагогіки»;
  - «Історія української школи і педагогіки».

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемова Л.В Історія педагогіки України. К.: Либідь, 2006.
2. Артемова Л.В. Педагогіка і методика вищої школи. К.: Кондор, 2008.
3. Бурч І. Навчально-методичне забезпечення теми «Виникнення освіти й виховання у світовій цивілізації»: Рукопис. – Мукачево, 2018.
4. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи. К. Центр учбової літератури, 2006
5. Войнола Р.Х. Методика викладання дисциплін соціально–педагогічного. К.: ЦУЛ, 2012
6. Гомоннай В.В. Нариси з розвитку педагогічної думки і школи Закарпаття. Ужгород: Б. в., 1990.
7. Гура О.І. Педагогіка вищої школи: вступ до спеціальності. К.: Центр навчальної літератури, 2005
8. Зайцева Т. Навчально-методичне забезпечення теми «Виховання, школа, педагогічна думка Київської Русі»: Рукопис. – Мукачево, 2018.
9. Історія педагогіки / М.В.Левківський, О.М.Микитюк; За ред. Левківського М.В. К.: ОВС, 2002.
10. Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія / За ред. Кременя В.Г. К.:Знання, 2005.
11. Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія / Упоряд. О.О.Любар; За ред. В.Г.Кременя. К.: Т–во «Знання», КОО, 2003.
12. Кравець В.П. Зарубіжна школа і педагогіка ХХ ст.: Навчальний посібник. Тернопіль, 1994.
13. Любар О.О., Стельмахович М.Г., Федоренко Д.Т. Історія української школи і педагогіки: Навчальний посібник. К.: Знання, 2006.
14. Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина ХІХ–ХХ ст.): Хрестоматія / Упоряд.: Л.Д. Березівська та ін. К.: Наук. світ, 2003.

- 15.Медвідь Л.А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні: Навчальний посібник. К.: Вікар, 2003.
- 16.Нагаєв В.М. Методика викладання у вищій школі. К.: Центр навчальної літератури, 2007
- 17.Персоналії в історії національної педагогіки. 22 видатні українські педагоги: Підручник / А.М. Бойко, В.Д. Бардінова та ін.; Під заг. ред. А.М. Бойко. К.: ВД «Професіонал», 2004.
- 18.Помегун О. Методика навчання історії в школі. К.: Генеза, 2006.
- 19.Робоча програма з навчальної дисципліни «Історія педагогіки» спеціальність 013 Початкова освіта освітнього ступеня бакалавр / Розробник С.Ю.Човрій. Мукачево: Мукачівський державний університет, 2019.
- 20.Українська педагогіка в персоналіях. Х–ХІХ століття / За ред. Сухомлинської О.В. К.:Либідь, 2005.
- 21.Фізеші О.Й. Початкова школа Закарпаття: матеріали тьюторських завдань для самоосвітньої діяльності студентів освітнього ступеня «магістр» спеціальності 013 Початкова освіта. Мукачево: МДУ, 2017.
- 22.Фізеші О.Й. Початкова школа на Закарпатті (друга половина ХІХ – початок ХХІ ст.): монографія. Ужгород, 2015.
- 23.Химинець В.В., Стрічик П.П., Качур Б.М., Талапканич М.І. Освіта Закарпаття Монографія. Ужгород: «Карпати»; Інформаційно–видавничий центр ЗІПІО, 2009.
- 24.Яковенко Г.Г. Методика навчання історії: навчально–методичний посібник. Харків: Видавництво ХНАДУ, 2017.
25. www.mon.gov.ua

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ ПОДАТОК

Навчально–методичне видання

О.Й.Фізеші

**ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ
З МЕТОДИКОЮ ВИКЛАДАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ:
НАВЧАЛЬНО–МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
ДО ВИВЧЕННЯ КУРСУ**

Навчально–методичний посібник

Тираж 20 пр.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 4916 від 16.06.2015 р.

Редакційно-видавничий відділ МДУ,
89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>